

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2013:18
SÄRSKILD ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 2

Stäkängen på Händelö

Östergötland, Norrköpings kommun, S:t Johannes socken, Händelö

Dnr 431-8956-13

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2013:18
SÄRSKILD ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 2

Stäkängen på Händelö

Östergötland, Norrköpings kommun, S:t Johannes socken, Händelö

Dnr 431-8956-13

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2013 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2013:18

Författare Johnny Rönngren

Grafisk form Nina Balknäs @ Högtorps Diverse

Planer Johnny Rönngren

Omslagsfoto Vy över Stäkängen och omgivande industri.
Foto från syd av Johnny Rönngren.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr 2012/0903.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö.....	5
Syfte och frågeställningar.....	7
Metod och genomförande.....	7
Resultat	8
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen.....	8
Referenser	10
Administrativa uppgifter	11
Bilagor.....	12
Bilaga 1. Schakttabell	

Stäkängen på Händelö

Figur 1. Karta över Norrköping med utredningsområdet i Händelö markerad med röd prick.

Sammanfattning

Länsstyrelsen i Östergötland gav Arkeologgruppen i Örebro AB i uppdrag att utföra en arkeologisk utredning etapp 2 i Händelö 2:1 och 2:22. Anledningen till uppdraget var att WSP Management ska anlägga en ny järnväg inom fastigheterna. Vid en tidigare arkeologisk utredning etapp 1, utförd av Östergötlands museum, konstaterades att det på en karta från år 1760 fanns uppgifter om en pålspärr på den plats som var aktuell för järnvägsspåret.

Uppdraget var att lokalisera den förmodade pålspärren och dokumentera den. Vid schaktning längs den planerade järnvägssträckningen påträffades inga fornlämningar.

Inledning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Östergötlands län har Arkeologgruppen AB utfört en arkeologisk utredning etapp 2 inom fastigheterna Händelö 2:1 och 2:22. Beställaren var WSP Management som planerar att göra en ny järnvägssträckning. En tidigare utredning etapp 1, utförd av Östergötlands länsmuseum samt kartstudier utförda UV Öst hade lokaliserat ett eventuellt läge för en pålspärr, som i och med det nya järnvägsspåret riskerade att beröras. Därmed behövdes det en arkeologisk utredning etapp 2 för att fastställa huruvida fast fornlämning berördes av det planerade markarbetet.

Händelö består till större delen av ett industriområde som vetter mot Bråviken. Ytan som utreddes bestod i den västra delen av åkermark. Den östra delen låg innanför ett avspärrat område där tre sjömärken var placerade samt en nedgrävd högspänningsledning med upp till fem meters skyddszon. Den östra delen av utredningsområdet var bebyggt med hus, vägar och en järnväg.

Bakgrund och kulturmiljö

Händelö utgör idag ett större industriområde beläget strax öster om Norrköping vid Bråviken. Lindö kanal och Bråviken avskiljer Händelö från fastlandet. Kanalen anlades under 1900-talets mitt vilket innebär att Händelö tidigare utgjordes av en halvö. Namnet antyder att det tidigare rört sig om en ö vilket är fullt möjligt då äldre kartor från 1760 visar att delar av platsen bestått av kärr och våtmarker vilka kan ha varit sjö under äldre tid (se LMV akt D163-21:1).

Händelö gård som tidigare var ett säteri är beläget på öns norra sida. Området kring gården domineras av en igenväxande engelsk park samt en fruktträdgård. Den nuvarande mangårdsbyggnaden uppfördes 1850-53 och ersatte en tidigare byggnad som anlagts efter rysshärjningar 1719 (se Ramström 2009). Gården har under större delen av sin historia ägts av högfrälset. Den äldsta källan som omnämner gården härrör från år 1322 då Ingegärd Svantepolksdotter

Stäkängen på Händelö

Figur 2. Karta över trakten kring Händelö med det aktuella utredningsområdet markerat med ett svart streck.

utfärdade ett brev på gården (SDHK 3131). Fram till år 1789 då brukspatron Christian Eberstein köpte gården ägdes gården av olika familjer inom högfrälset

Ett flertal utredningar har utförts kring Händelö och östra Norrköping de senaste åren. År 2003 utförde Östergötlands museum en utredning etapp 1 i Händelö. De identifierade då ett möjligt läge för en spärranordning, RAÄ 140:1, vid Händelö (Tärnström 2003:13). År 2006 utförde Arkeologikonsult en utredning etapp 2 inom fastighet Händelö 2:1 men påträffade inget av antikvariskt intresse (Larsson 2006). Gårdsläget (RAÄ 85:1) och den omgivande fruktträdgården utreddes år 2009 av UV Öst. Då påträffades äldre bebyggelse lämningar och kulturlager daterade till 1600- och 1700-tal (se Ramström 2009). Arkeologikonsult utförde en arkeologisk förundersökning av RAÄ 320 inom Händelö 2:1 år 2011 och påträffade där lämningar från vikingatid fram till tidigt 1700-tal (Carlsson & Bertheau 2011). Lämningarna bestod bland annat av keramik såsom svartgods, yngre rödgods och fajans samt kritpipor, glasskärvor och mindre järnföremål.

Bakgrunden till den förmodade spärranordningen har sitt ursprung i två källor. Den äldsta källan är från biskop Hans Brask som år 1517 skriver till Sten Sture den yngre och omnämner pålningar i Bråviken som biskopen vill se förbättrade (se SDHK 38011). Biskopens uppgift har korrelerats med kartmaterial från år 1760 där gården Lindö har en äng kallad "Stäkängen" på det som idag är Händelösidan (se Högmer 1994, karta LMV akt D163_21:1). Marken kring denna äng bestod även av kärr, vilket gör det troligt att platsen legat under vatten i äldre tider. Högmer pekar därmed ut Stäkängen som en möjlig plats för den spärranordning som biskop Brask i sitt brev vill se förbättrad.

Syfte och frågeställningar

Utredningen etapp 2 syftade till att fastställa huruvida fast fornlämning berördes av planerad exploatering. Om så var fallet skulle påträffade lämningar dokumenteras samt om möjligt dateras.

Resultaten skall kunna användas som ett fullgott underlag för den fortsatta besluts- och planeringsprocessen.

Metod och genomförande

Utredningen etapp 2 utfördes med hjälp av en traktorgrävare som grävde sökschakt inom undersökningsområdet. Syftet var att fastställa om det fanns fornlämningar som inte var synliga ovan mark, särskilt om där fanns rester efter en påspärr. Undersökningsområdet innehöll inga omedelbart topografiska lägen varför schakten spreds jämt över ytan. Schakten gjordes 10-20 meter långa med luckor emellan av motsvarande längd. Schaktens djup grävdes till

mellan 0,3-0,5 meter. Utredningsområdet innanför det stängslade området i öst kunde inte schaktas därför att området var bebyggt med sjömärken, byggnader, vägar samt en nedgrävd kraftledning som fordrade ett säkerhetsavstånd om fem meter på vardera sida. Därmed fanns knappt någon orörd yta kvar att undersöka.

Inmätning av schakt och lämningar gjordes med GPS-RTK, samt dokumenterades skriftligt och fotograferades.

Resultat

Undersökningsområdet bestod av en cirka fyra meter bred remsa som sträckte sig 330 meter i sydöstlig riktning. Undersökningsområdet befann sig till större delen på obrukad åker, omgiven av industrimiljö i anslutning till Pampushamnen, en inskeppningshamn för olja. Delar av undersökningsområdet var därmed redan bebyggt och ej möjligt att undersöka.

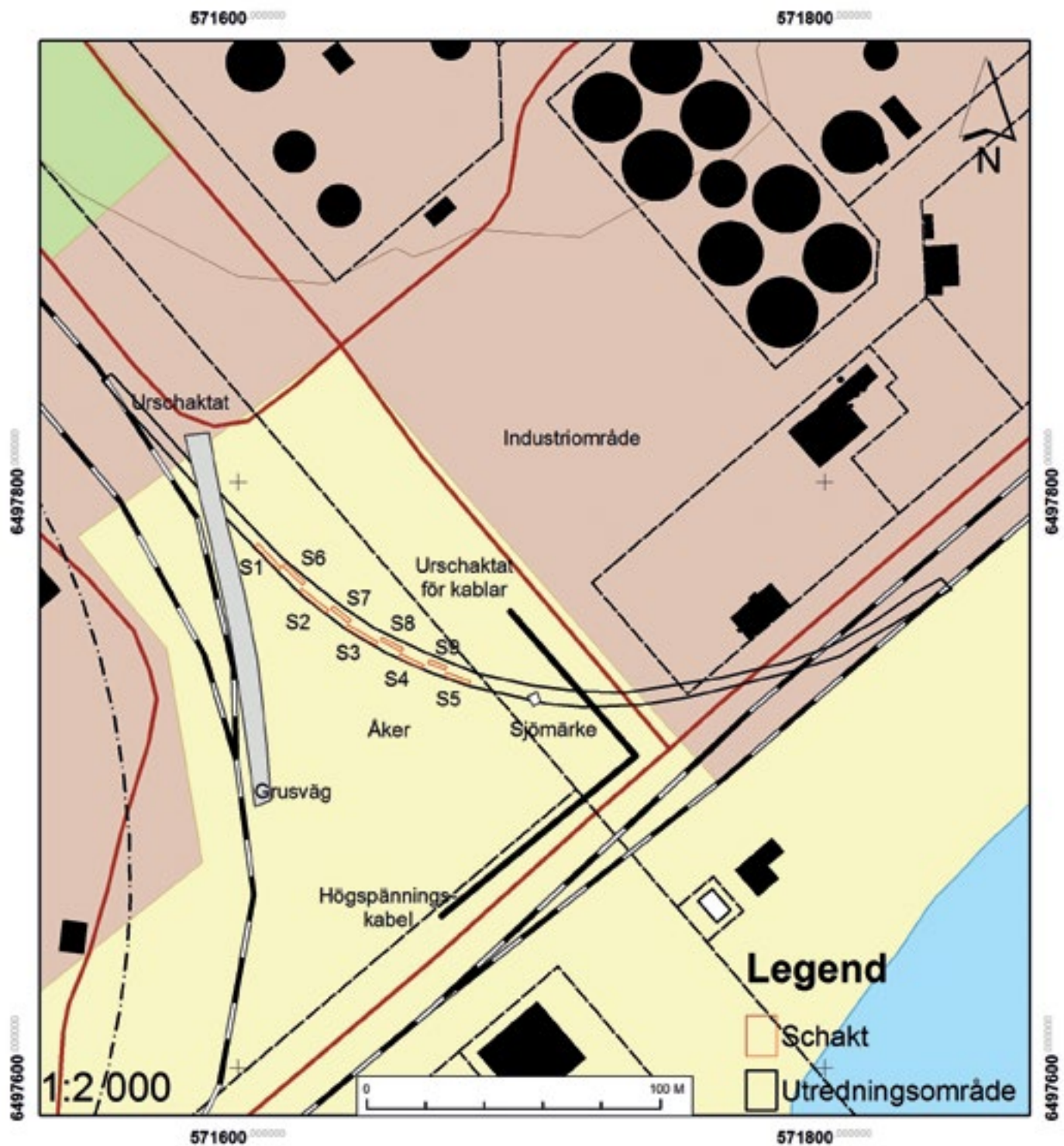
Inom den del av utredningsområdet där ytan var obebyggd grävdes två rader av schakt, inalles nio stycken om sammanlagt 79 löpmeter. Inget av antikvariskt intresse påträffades i schakten. Marken bestod av ett cirka 0,2-0,3 meter tjockt odlingslager som överlagrade en steril blålera.

Utredningsområdet löpte i den östra delen av en förhöjning som sluttade svagt mot nordost. Öster om den planerade sträckningen fanns en svacka som i sitt lägsta parti hade ett större dike. Om en spärranordning skulle förekomma på platsen, är det sannolikt att den skulle kunna påträffas i detta parti.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk utredning etapp 2 inom ett område där en järnvägssträckning planeras att byggas. Syftet var att fastställa om fast fornlämning kunde komma att beröras av det planerade markarbetet, och då särskilt en pålspärr. Om fornlämning påträffades skulle denna dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Utredningsarbetet följde den upprättade undersökningsplanen. Dock framkom inga lämningar efter vare sig en pålspärr eller annan fornlämning.

Figur 3. Schaktplan över utredningsområdet samt förklaringar över markanvändandet.

Referenser

Tryckta källor

- Carlsson, M. & Bertheau, M. 2011. Händelö gård – Kulturlager och bebyggelse lämningar från Vikingatid-tidig Medeltid och 1500-1700-tal. Arkeologisk förundersökning. Arkeologikonsult. Upplands Väsby.
- Högmer, A. 1994. Sjöfartsspärrar och Östergötlands hövdingadöme. Arkeologiskt kontaktseminarium. Jyllands Römö. 1994.
<http://www.abc.se/~m10354/publ/spaerrar/htm>”<http://www.abc.se/~m10354/publ/spaerrar/htm>
- Larsson, A. 2006. Händelö 2:1, särskild utredning etapp II. Arkeologikonsult. Upplands Väsby.
- Ramström, A. 2009. Händelö gård. Arkeologisk utredning. Rapport från Riksantikvarieämbetet, arkeologiska uppdragsverksamheten. UV öst rapport 2009:38. Linköping.
- Ternström, C. 2003. Händelö. Arkeologisk utredning etapp 1. Rapport 78:2003. Östergötlands läns museum. Linköping.

Otryckta källor

Fornminnesregistret

SDHK–Svenskt Diplomatariums huvudkartotek.

Samtliga använda 2013-11-11.

Kartor

Ägodelningskarta, år 1760 (LMV akt D163-21:1).

Administrativa uppgifter

Landskap: Östergötland
Län: Östergötlands län
Kommun: Norrköpings kommun
Socken: f.d. S:t Johannes socken
Fastighet: Händelö 2:1 och 2:22

Arkeologgruppens diarienummer: Ag 2013_22
Länsstyrelsens diarienummer: 431-8956-2013
Projektnr: 2013_22
Fornlämningsnr: 140

Projektgrupp:
Annica Ramström

Personal:
Leif Karlenby, Johnny Rönngren

Undersökningstid: 2013-10-28
Exploateringsyta: 700 m²
Undersökt yta: 131,2 m², 79 löpmeter
Läge: Ekonomiska kartan, blad 8G 9f NV
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

-

Digitalt arkiv:

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:

Inga fynd omhändertogs.

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek	Djup	Beskrivning
1	11x1,6 m	0,4 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,3 m. I botten steril blålera.
2	11x1,6 m	0,3-0,4 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,2-0,25 m. I botten steril blålera.
3	11x1,6 m	0,3 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,2 m. I botten steril blålera.
4	8x1,6 m	0,3 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,2 m. I botten steril blålera.
5	8x1,6 m	0,3 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,3 m. I botten steril blålera.
6	9x1,6 m	0,4-0,5 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,35 m. I botten steril blålera.
7	7x1,6 m	0,4-0,5 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,3 m. I botten steril blålera.
8	8x1,6 m	0,3-0,4 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,2-0,25 m. I botten steril blålera.
9	6x1,6 m	0,3 m	Överst täckt med grässvål 0,05 m tjockt. Därefter lucker brun matjord ned till 0,2 m. I botten steril blålera.

